

PORTRETE DE FEMEI ÎN LITERATURA ARDELENEASCĂ DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX –LEA

Daniela Pădurean-Andreica*

Abstract: *The woman, an eternal story, directly or indirectly, has been throughout eras a major subject, also favoured by artists, writers, historians and sociologists. The art of character creation has always been a central point in criticism, both literary and cultural, as a direct result of the rapid ascension of cultural studies, and postmodern revaluations.*

The study broadens and refines current researches related to feminine typology in Romanian and world literature, paving the way to the national particularities of the Transylvanian genre, in order to preserve a valuable cultural-literary identity. Although increased attention is placed on portrayals of women in Romanian literature during the interwar period, the same cannot be said about the feminine representation in literature from the end of the 19th century – beginning of 20th century, with a few recent exceptions.

Keywords: character, feminine typology, Transylvanian literature, wife, mother.

Se poate vorbi, cu exigență, astăzi despre un filon al realismului ardelenesc?

Și dacă da, de când, ori în ce condiții? Care sunt parametrii constitutivi ce fixează datele realismului pe plaiurile transilvănene și ce doctrină estetică presupune această modalitate artistică de a sublima existența românească de dinainte și dintre cele două războaie mondiale într-o regiune istorică ce a purtat, de-a lungul vremii, cel puțin patru denumiri geografice: Ardeal sau Erdély (Erdő Elve), Siebenbürgen sau Transilvania ? „Cu siguranță că nu există problemă mai pasionantă în toată istoria culturii noastre ca aceea a specificului național. E nevoia, irepresibilă, a poporului român atât de încercat din cauza condiției sale geopolitice, de a se lămuri asupra formulei sale etnice”¹, afirma Zigu Ornea, iar această nevoie s-a resimțit mult mai intens în Transilvania, din cauza realităților istorice din această parte de țară ... Un teritoriu teribil de disputat, care în Antichitate a aparținut vechii Dacii, apoi Imperiului Roman, pentru ca în Evul Mediu să devină, încă din 1075, „pământul de dincolo de pădure” – *terra ultra silvam* (reprezentând deja o zonă amintită, începând cu secolul al XII-lea, în legendele vremii, cum ar fi, de pildă, în cea a Sfântului Gerard). Denumirea medievală de *Transsilvaniae* (sau *Partes Transsylvania*) s-a transmis până astăzi sub o formă simplificată. A intrat mai apoi sub dominație habsburgică, ulterior a

* Doctor în filologie, Centrul Municipal de Cultură Arad; email: secretariat@cmcarad.ro

¹ Z. Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, Edit. Eminescu, 1980, p. 366.

„Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu». Series Historica”, tom LXI, 2022, Supliment nr. 2, p. 143-152.

făcut parte din Imperiul Austro-Ungar, locuitorii săi fiind nevoiți să suporte rigorile unei administrații restrictive și oprimate, ale căror ecouri au ajuns, mai mult sau mai puțin subtil, în literatura sfârșitului de secol al XIX-lea ori de început al secolului al XX-lea.

Putem afirma cu certitudine că literatura ardelenescă, dezvoltată la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, s-a coagulat într-un anumit context istoric care (trebuie cunoscut și) poate fi reconstituit, evocat și interogată.

Despre atmosfera creatoare rarefiată (aflată doar în etapa de cristalizare pe linie românească) a secolului al XIX-lea, ca și despre apariția prozatorilor transilvăneni de mare calibru (Ioan Slavici, Ion Agârbiceanu și Liviu Rebreanu) vorbește pe larg istoricul și comparatistul Ion Breazu (1901-1958) în *Literatura Transilvaniei*, operă de referință publicată la Editura Casa Școalelor, în anul 1944, în cuprinsul căreia autorul tratează cu deosebită atenție problema temeiurilor populare ale literaturii române din Transilvania, situația teatrului românesc până la 1918, împrejurările constituirii presei, dar și importanța unor artiști, redactori și oameni de cultură (precum Matei Millo, Iosif Hodoș, Iosif Vulcan, Alexandru Odobescu, Aurel Mureșianu, Vasile Alecsandri, G. Bogdan-Duică, Duiliu Zamfirescu, I.L. Caragiale, Ioan Slavici, Ion Agârbiceanu, Liviu Rebreanu etc.) care au contribuit masiv la configurarea marelui filon al literaturii transilvănene.

„La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, doctrinele tradiționaliste care au marcat peisajul literar la noi asociau specificului național cu dominantă rurală a vieții românilor”², afirma Elena Zaharia Filipaș în *Studii de literatură feminină*. Definierea aspectelor regionale ale unei literaturi rămâne intim legată de gradul său de orientare față de valorile locale și față de puterea de creație a poporului; în esență, literatura română trebuie percepută, înțeleasă și gândită ca un patrimoniu comun, format din contribuțiile regionale care o îmbogățesc, capabile să determine curenți și atitudini în interiorul acesteia. Întrebările care îl frământă pe istoricul literar Ion Breazu se coagulează în jurul adevăratului izvor al originalității literaturii transilvane, al descoperirii spațiului secret care-i generează seva și-i imprimă caracteristicile ce o includ, dar o și singularizează în cadrul literaturii române. Dacă originalitatea literaturii transilvănene se datorează, cum se va vedea, orientării ei preponderente către popor, către sat, către cea mai importantă clasă socială pe care am avut-o până în 1918, autorul volumului dedicat acestui filon literar își asumă rolul de a afla, cum s-a ajuns la descoperirea acestui popor, ce atitudine au luat diferitele generații de scriitori față de patrimoniul său spiritual, față de omul din popor, individual sau

² Elena Zaharia Filipaș, *Studii de literatură feminină*, București, Edit. Paideia, 2004, p. 105.

colectiv”³. Convingerea pe care se întemeiază întregul studiu al istoricului literar Ion Breazu rămâne aceea că: „apropierea de popor coincide în Transilvania cu începuturile literaturii române moderne”⁴.

E indubitabil faptul că povestirea ardeleană a început odată cu Ioan Slavici. *Popa Tanda* reprezintă pentru Ardeal ceea ce înseamnă *Alexandru Lăpușneanu* al lui Costache Negruzzi pentru Moldova. Pentru că folclorul ardelean a fost propagat cu consecvență în paginile „Gazetei Transilvaniei” de către culegătorii și cercetătorii Atanasie Marienescu și Grigore Silași, basmul a devenit însă, în scurtă vreme, o specie favorită atât pentru cititori, cât și pentru scriitori. Și Ioan Slavici a fost îndrăgostit de această specie: el și-a făcut ucenicia literară cultivând-o (*Zâna Zorilor* este primul text literar pe care prozatorul îl trimite revistei junimiste „Convorbiri Literare” în 1872); de altfel, primele nuvele slaviciene, *Gura satului* și *Budulea-Taichii*, prezintă elemente esențiale comune cu basmul (povestirea curgătoare, farmecul epic, personajele și limba lor sfătoasă, perspectiva etică etc.). În viziunea istoricului Ion Breazu, titlul de părinte al prozei ardelenice îi aparține de drept lui Ioan Slavici, atât pentru întreaga sa contribuție literară, cât și pentru activitatea sa susținută de producător și agent literar, care a înlesnit pătrunderea ideilor junimiste în Ardeal și pregătirea publicului cititor pentru o literatură inspirată (din) și dedicată mediului rural. Dacă, în termenii lui Marian Popa, opera lui Slavici tinde spre monografism, realismul său rămâne unul de tip popular (cristalizat în jurul revistei „Tribuna”), iar majoritatea textelor sale sunt „nu numai istorii ale unor destine particulare, dar și autentice depozite de informații variate, folclorice și etnografice, de psihologie și istorie națională. [...]. Obiectivitatea descrierii și analizei sunt aproape ireproșabile; de altfel, ca și Stendhal, Slavici nu are spiritul umorului, iar ca autentic naturalist, nu-l are pe acela al moralizării explicite ...”⁵.

În esență, transfigurarea veridică a realității, fără podoabe și fără exagerări, devine *credo*-ul acestor trei scriitori realiști, pioneri *sui generis*, a căror viziune este complet diferită de cea a romanticilor visători, căci ei nu tolerează niciun adaos care ar pune în pericol veridicitatea evenimentelor prezentate în operă. Aproape fără a avea modele, acești trei prozatori din Ardeal, Slavici, Agârbiceanu și Rebreanu, devin ei înșiși modele demne de urmat în timp prin originalitatea și valoarea unor creații generate, fără doar și poate, de prețiosul spațiu transilvănean. Detașarea prozatorilor față de viața reală și distincția clară pe care ei o fac între aceasta și literatură duc, indubitabil, spre **profesionalizarea scriiturii**, iar acest aspect este de departe cel mai important din tot ce se poate

³ Ion Breazu, *Literatura Transilvaniei*, București, Casa Școalelor, 1944, p. 6.

⁴ *Ibidem*, p. 8.

⁵ *** *Realismul*, vol. II, Studiu introductiv, antologie și note de Marian Popa, București, Edit. Tineretului, 1969, p. 79.

întâmpla într-o anumite etapă de evoluție a unei literaturi naționale. Zugrăvirea unui mediu social distinct – satul sau târgul ardelenesc, realizarea unor personaje literare complexe, bine articulate în economia evenimentelor prezentate, fundamentarea analizei psihologice, obiectivarea descrierii, cultivarea nuvelei și a romanului, toate acestea conduc spre cristalizarea unui filon realist ardelenesc ce promovează simțul realului și darul de „a vedea” vicii și virtuți, fapte și pasiuni, evenimente importante din viața omului, caractere și caracteristici. Un mare iubitor al meleagurilor transilvănene (care a și întreținut o relație deosebită cu Ardealul în a doua jumătate a secolului al XIX-lea), Vasile Alecsandri scria în *Biserica și Școala* (1878) că: „Ardealul a fost întotdeauna cuibul sacru al românismului, pe care nicio furtună nu l-a putut distruge, căci a fost cimentat cu anticul și nepieritorul sânge roman. Din acest cuib, binecuvântat de Dumnezeu, mulți vulturi se vor înălța pe cerul României, fără ca de azi înainte nimeni să îndrăznească a se încerca a le smulge penele aripilor”⁶; cuvintele sale au constituit, deopotrivă, un balsam și un îndemn pentru contemporanii ardeleni care aveau un adevărat cult pentru *Cântecul gintei latine* și pentru bardul de la Mircești.

Subsumată ideii de libertate și de perfecțiune etică, „Literatura Ardealului este, așadar, într-un cuvânt, regională, puternic determinată de condițiuni locale, plină de seva țarinei ce a rodit-o, inferioară, desigur, sub raportul estetic, din pricina unui naturalism prea direct, dar și din pricina unei culturi latine mai bogate; realistă prin tehnică, ea e idealistă prin cuprins, prin felul de a înțelege viața ca pe o luptă pentru libertate și prin fundamentul ei moral”⁷. Sunt foarte clare, iată, punctele tari și cele slabe ale literaturii ardelenice; în doze diferite, toate aceste trăsături sunt, la rigoare, identificabile în opera literară a prozatorilor ardeleni. Pe de altă parte, despre „conștiința datoriei” care s-a dezvoltat la scriitorii începutului de veac XX și care s-a manifestat, cu precădere, la literații transilvăneni, vorbește și Constantin Mohanu; exegetul subliniază misiunea „socială și națională” pe care și-o asumă scriitorii acestor vremi, măcinați de țelul unirii Transilvaniei cu România de atunci: Ion Agârbiceanu a rămas un militant deosebit de activ al acestei cauze, alături de Liviu Rebreanu și Octavian Goga.

Realismul ardelenesc a îmbogățit literatura română cu o impresionantă galerie de portrete feminine construite, indubitabil, după modele extrase (și esențializate) din viața reală. Chiar dacă bărbatul este cel care monopolizează acțiunea textelor literare, ca deținător al unui statut social și familial superior, ori de câte ori apare, personajul feminin nuanțează discursul, umanizând atmosfera, incitând la reflecție sau reverie, sensibilizând cititorul. Deși cele mai multe apariții feminine în literatura ardeleană se produc în preajma Primului Război

⁶ Apud, Ion Breazu, *op. cit.*, p. 139.

⁷ *Ibidem*, p. 103.

Mondial, atât în spațiul rural, cât mai ales în cel citadin, nu se poate nega prezența unor portrete și caractere feminine valoroase în literatura sfârșitului de secol al XIX-lea. Deosebite de personajele feminine romantice prin modul în care arată, gândesc, se comportă și se raportează la cadrul existențial, siluetele realiste dobândesc, precum statuile lui Michelangelo în Renașterea italiană, forță, energie și volum, fiind tratate de către scriitori în manieră sculpturală: ele sunt vii, înainte de toate, și, cu puține excepții, dau impresia unei concreteți ce convinge și seduce prin strălucirea pe care o emană în jur. Departate de imaginea pastelată a verginelor extatice și inocente, cu părul blond, carnația albă și pielea transparentă ale literaturii romantice, cea a personajului feminin realist dobândește consistență și vitalitate, greutate și intensitate cromatică.

Prezentul studiu s-a axat asupra unei singure fațete a femininului românesc așa cum este el receptat de realismul ardelenesc al operei lui Slavici, Rebreanu și Agârbiceanu. Se spune astăzi despre moldovence că sunt frumoase, curajoase, îndrăznețe și comunicative, despre oltence că sunt iuți, istețe, ambițioase și întreprinzătoare, despre muntence că sunt logice, organizate, iubitoare de tradiții și de familie, iar despre bănățence că sunt deștepte, mândre și ambițioase, încăpățanate uneori, dar iubitoare și bune gospodine... Literatura, ca și celelalte arte, operează cu esențe, sublimează și deschide perspective asupra inefabilului: e ceea ce ne oferă și proza ardeleană, care proiectează femeia în ipostazele tradiționale de copilă, mamă, fiică, fată mare (sau, rareori, fată bătrână), soție, bunică și văduvă. Bogat în resurse spirituale și culturale, epicul spațiului rural ardelenesc permite o inventariere complexă în multe direcții (tradiții, obiceiuri, sărbători și superstiții, rituri de trecere, cult funerar etc.)

Fără doar și poate, imaginea femeii în literatura ardeleană se datorează în primul rând poziției pe care femeia însăși a ocupat-o în realitatea sfârșitului de secol al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. După lunga perioadă de feminitate pasivă din epoca fraților Văcărești, continuată cu exaltarea proprie curentului romantic, regăsim în realismul ardelenesc imaginea unei femei pline de energii telurice pozitive, atașate de valori perene precum familia, iubirea, cinstea, onoarea, demnitatea, credința, apartenența la neam etc. Modul în care se autopercepe femeia dictează, categoric, modul în care este percepută de bărbat și, în genere, de către ceilalți.

Atunci când privirea instanței narative se fixează asupra ei, ardeleanca este un personaj extrem de vizibil, care schimbă, mișcă, aprofundează sau nuanțează situații. Femeie tânără sau în etate, ea emană calm și liniște prin felul în care gândește, simte, se comportă. Nu e pripită, cu siguranță; din contră, e meticuloasă, calculată, echilibrată și eficientă. Își iubește și își îngrijește gospodăria, fie că are mai mult, fie că are mai puțin. Înzestrată cu o frumusețe naturală, nu de puține ori excepțională, ea are un simț estetic dezvoltat, de aceea vestimentația sa și a membrilor familiei reprezintă o oglindă a bunului său gust, a

statutului său social, a hărniciei și priceperii ei (Sora Corbu, eroina romanului Strigoiiul). Portul ei popular și, în general, al ardelenilor, exprimă natura unei firi grave și denotă seriozitate, eleganță, distincție. Rareori dăm peste femei care nu sunt muncitoare în literatura ardeleană; pe acelea tot satul le știe cum sunt și de ce sunt în stare. La fel, puține femei se abat de la standardul de frumusețe obișnuit în satele din Ardeal (Ana din Ion, spre exemplu), lucru care le condamnă la căsătorii mai puțin reușite. Cu cât fata este mai urâtică, cu atât zestrea oferită ginerelui trebuie să fie mai mare; uneori căsătoria o ia pe fâgașul cel bun (situația nevestei lui Vasile Baciș în Ion), alteori nu. În altă ordine de idei, cu cât flăcăul este mai bogat, cu atât fata pe care o va lua de nevestă va fi mai frumoasă, indiferent de situația materială (Rafila din Răfuiala, Florica din Ion).

Ținuta ardelenței este mândră, la fel ca a verișoarei sale, bănățeanca de peste Mureș; amândouă au conștiința superiorității generate de starea materială bună, de gospodăriile îngrijite, de casele impunătoare, de traiul îndestulător pe care-l duc, de perpetuarea valorilor de la o generație la alta, în care rolul lor este esențial. Nu vor fi niciodată văzute plângându-se în public, lamentându-se sau angrenându-se în situații umilitoare, participând la certuri sau asistând la conflictele altor familii: este sub demnitatea lor. De altfel, fetele și băieții sunt învățați de mici să le evite și să manifeste reținere față de tot ceea ce înseamnă stricarea relațiilor cu ceilalți: armonia în familie și între familii este un deziderat al comunităților de ardeleni.

Țăranca din Ardeal este o femeie harnică. De regulă, ziua ei începe devreme, din zori, fie că este stăpâna casei, fie încă fată mare la părinți. Dacă nu toarce, țese, dacă nu țese, urzește, dacă nu urzește, gătește, sau curăță, sau spală, sau face zeci de alte activități prin gospodărie pe care numai ea le poate face cel mai bine. Dă atenție detaliilor. Este perfecționistă, nu-și lasă treaba neterminată; munca bine făcută este un alt deziderat al ardeleanului, chiar dacă uneori durează mai mult: calitatea e preferabilă superficialității în toate. De gătit, ardelenca gătește cu pricepere și cu suflet; știe să facă de toate, mâncărurile ei sunt sănătoase și gustoase, iar de sărbători se întrece pe sine.

Chiar dacă familia are slugi (cărora li se dau porunci clare prin gospodărie), femeia îngrijește de casă, de flori, de grădină, de animale, de soț, de copiii și bătrânii familiei, intuind ce nevoi au, cunoscându-le ritmul și obiceiurile (Safta Mihului din Gura satului, naica Floare din La crucea din sat). E mereu pusă pe treabă și mereu ocupată, dar încetinește semnificativ ritmul atunci când copiii sau soțul au nevoie de ea sau ea însăși consideră că are ceva important să le transmită, să le arate... E conciliantă, pacificatoare, mediază conflicte acolo unde apar și e specialistă în prevenirea situațiilor problematice. Are inteligența relațiilor, o învață din familie, transmisă de la mamă la fiică (mama Sorei din Strigoiiul este o expertă). Femeile sunt responsabile, în general, de păstrarea climatului de liniște în casă, iar bărbații de conservarea reputației și a numelui bun moștenit. Familiile

fruntașe pun mare preț pe înțelegere și comunicare, pe respectarea locului pe care fiecare membru îl ocupă, de drept, într-o familie; în genere, ardelenii sunt de părere că este loc sub soare pentru toată lumea. Familia frumoasă (și unitatea ei) reprezintă scopul fiecărei proaspete soții, iar despărțirea de bărbat este o rușine (o „țigănie”) care se răsfrânge asupra întregului neam.

Ca mamă, este bună și blândă. De obicei, are între doi și cinci copii. Îi iubește și îi îngrijește cu mult drag, dar nu devine hiperprotectoare și nu-i scutește de încercări; fără a fi spartană, educația din familia ardeleană tinde să formeze vlăstare cu caractere independente și voluntare (totuși, reiese din textele literare că fetele sunt, cu siguranță, mai răsfățate de tați, în ideea că reprezintă cinstea și podoaba unei case). Copiii învață de mici să ajute, să fie de folos, să preia atribuții, să se pregătească pentru rolul pe care-l au în familie și în comunitate, fetele pe de-o parte, băieții pe de alta; fiind tratați cu respect, ei arată în mod natural considerație membrilor familiei. Părinții se sfătuiesc constant cu privire la situația și problemele copiilor: mama (mai informată) îl anunță pe tată cu privire la toate schimbările și etapele din viața lor. Fetele devin repede modele de urmat pentru surorile mai mici. Rolul mamei este foarte important în ghidarea fiicelor, dar și în conștientizarea lor asupra consecințelor posibile în cazul în care fac alegeri nepotrivite; tatăl se ocupă, de regulă, de fii. În general, părinții se arată înțelegători față de nevoile copiilor, dar se feresc să-i alinte. Totuși, excepții mai sunt, din partea tatălui, mai degrabă (Gura satului).

Religioasă și păstrătoare a religiei străbune, ardeleanca arată respect față de preot, biserică și sărbători; ea are grijă să-și îplinească datoria de creștină pe tot parcursul anului, și față de cei vii și față de cei morți... Paștele și Crăciunul sunt trăite exemplar prin efortul cumulat al întregii familii, dar femeia este, dintotdeauna, gestionara evenimentelor culturale, spirituale. Pretențioasă și exigentă, în general, ea are grijă ca totul să decurgă după tipicul moștenit. Pricepută în organizare, dă sfaturi când i se cer, sau când consideră că sunt necesare pentru bunul mers al unei situații. Surprinzător, ardeleanca nu este o vorbăreață, deși comunică eficient. Este obișnuită să-i asculte pe ceilalți, să proceseze informații, să caute sensul și cauzele lucrurilor înainte de a acționa (rareori însă poate trece la extrema cealaltă și deveni, ca și Chiva Dinului (Lume nouă), o colportoare imposibil de înlocuit: gura satului și regina știrilor).

Acasă, capul familiei se sfătuiește cu nevasta sa și este remarcabil faptul că acest lucru se întâmplă în condiții de respect reciproc, niciunul dintre soți nedorind să-și impună punctul de vedere, ci să găsească calea de mijloc, cea mai bună pentru soluționarea unei probleme (am văzut ce se întâmplă în Moara cu noroc sau în Ion, când există abateri în acest sens). În principiu, ardeleanca nu este adepta secretelor în/de familie; pe cât posibil, evită coagularea lor. Totuși, atunci când este vorba de recuperarea unor sentimente pozitive, de reinstalarea lor, de aplanarea unor conflicte (Lume nouă), ea este capabilă să născocască

planuri ingenioase, în care dă dovadă de o logică imbatabilă pentru a obține ceea ce dorește. Și, de obicei, obține... În Ardeal, femeia nu este, cum subliniam, un sex slab, ci jumătatea bărbatului, tovarăsa lui de viață (Strigoitul). Încrederea pe care o are în sine generează respect celorlalți, ca și realismul de care dă dovadă în viață. Reveria nu se numără printre plăcerile unei ardelence, ea fiind o ființă funciar activă. Dacă este nevoită să-și apere bunurile sau principiile o face cu multă forță (Dăscălița). Având un caracter puternic, ardeleanca nu e femeia care cade în genunchi și rămâne acolo. Dorul intens, tristețea, șocul, traumele, stările depresive sunt depășite în cele din urmă. Va învăța din greșelile altora, dar mai ales din propriile greșeli, și nu le va repeta. Astăzi, ardelencele sunt considerate printre cele mai puternice femei din țară...

Dacă rămâne singură pe lume (și, de obicei, cu copiii), ardeleanca va înfrunta viața: nu se va victimiza și nu va cerși mila nimănui. Demnitatea, inteligența, ambiția, hărnicia, spiritul de independență și cel antreprenorial o vor ajuta să supraviețuiască (Fefelega), sau, mai mult, chiar să reușească în afaceri (Mara, mama și fiica); numai în cazuri excepționale (sărăcia extremă) ea va opta pentru căsătoria cu un bărbat pe care nu-l iubeste, conștientă că riscă tot ce înseamnă (Florica Oprea în Ion, Răfila în Răfuiala). Pentru că știe bine valoarea iubirii și, în genere, a sentimentelor, într-o căsătorie, va căuta să fie împreună cu alesul inimii ei (Ileana din Scormon). Mai știe și că, atunci când înlocuiește rațiunea cu pasiunea și „se pângărește”/„greșește” cu flăcăul iubit, nu există cale de întoarcere și de iertare pentru ea: fie se autoexpulzează din comunitate, fie va fi marginalizată și ostracizată (Ana din Ion); uneori, din dorința de a nu-și dezamăgi familia sau din incapacitatea de a suporta rușinea ori de a accepta suferința trădării, ea se sinucide. Văduvă fiind, ardeleanca va continua să lucreze: fie că vinde una-alta, fie că ține deschisă o șezătoare, fie că are o grădiniță, fie că are grijă de nepoți, fie că merge la săpat cu ziua ori cară pietre pe spinarea unui cal, ardeleanca nu concepe viața fără muncă și va munci, ca atare, până în ultima clipă a vieții sale. Dacă vârsta înaintată nu-i mai permite aceasta, atunci se va ocupa, precum bunica Iova, de transmiterea tradițiilor și a obiceiurilor de Crăciun celor mici.

În esență, proza lui Slavici, Rebreanu și Agârbiceanu vorbește despre o femeie realment puternică, despre o săteancă demnă, cu certitudine, de toată răbdarea, atenția și prețuirea cititorului actual. Complexă și profundă, fără a fi sofisticată, ardeleanca de la țară este o femeie înzestrată cu multe calități și puține defecte (punctul său slab rămâne patima/viciul, iubirea nestăpânită pe care o arată față de un bărbat, față de bani sau chiar față de băutură)...

Înscriindu-se pe linia configurării imaginii femeii, așa cum este ea percepută în cultura și societatea noastră, prezentul studiu realizează o scurtă incursiune în opera prozatorilor ardeleni Ioan Slavici, Liviu Rebreanu și Ion Agârbiceanu, chestionând nu persoane, ci personaje, respectiv reprezentări ale

femeii în opera de ficțiune. Suntem în asentimentul lui Vasile Popovici cu privire la forța de reprezentare a personajului literar în cadrul unui text de valoare: „Pentru toți cei care nu fac un impediment din caracterul imanent al operei de artă, personajul dobândește consistența și realitatea ființei umane”⁸. Pe de altă parte, proza realistă, care aduce consistente beneficii literaturii române, contribuie din plin și la configurarea unei individualități treptate a personajului feminin, analizându-l în mijlocul conflictelor legate, de obicei, de familie sau cuplu; Sanda Radian remarca, în cartea sa dedicată romanului românesc interbelic, prezența multor „opere literare în care personajul feminin devine un personaj-pledoarie pentru emanciparea femeii într-o societate în care se află într-o poziție de inferioritate”⁹. Ea afirmă că germeii tipologiei feminine și ai sondării psihicului feminin se constituie abia în proza de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea¹⁰. Personajele feminine din scrierile lui Slavici, Rebreanu și Agârbiceanu, asupra cărora s-a focusat studiul nostru, provin, cum s-a observat, cu precădere din mediul rural și sunt marcate de o încărcătură arhetipală deosebită, axată mai ales pe categorii de vârstă: copila (adolescenta), fata de măritat, fiica, sora, nevasta, mama, văduva bătrână, văduva tânără, bunica, soacra, baba etc. Privite ca „orizonturi de conștiință”, ca „subiecte”¹¹ în sine, toate personajele contemplate, analizate, cercetate, dramatizează narațiuni capabile să recompună și să lumineze trecutul, evocându-l așa cum a fost el, dincolo de idealizări, de redimensionări, de rescrieri în alte nuanțe sau, de ce nu?, în alte chei muzicale. Aspectul cel mai puțin exploatat cu privire la universul femeii, al țărâncii din Ardeal, trebuie să precizăm, rămâne copilăria, stadiu intermediar, tranzitoriu, efemer și incomplet din punctul de vedere al prozatorilor transilvăneni, care sondează individul în căutarea esenței sale și nu în timpul decantării sale primare. Din acest motiv, cea dintâi treaptă care immortalizează chipul femeii este cea a adolescenței, urmată, desigur, de toate celelalte: tinerețea, maturitatea și bătrânețea.

În ceea ce privește modul de abordare a universului personajelor feminine, se pot constata atât asemănări tematice și de perspectivă narativă (ce creează sentimentul de unitate și continuitate în literatura cu specific ardelenesc), cât și diferențe esențiale între viziunile celor trei scriitori ardeleni, fapt care le conferă originalitate și unicitate. Cât privește simțul tragicului, acesta este, cu siguranță, perceput acut, în detrimentul celui al umorului; de altfel, gravitatea și seriozitatea scrisului reprezintă o notă comună a prozatorilor ardeleni. Ioan Slavici este un

⁸ Vasile Popovici, *Lumea personajului. O sistematică a personajului literar*, Cluj-Napoca, Edit. Echinoc, 1997, p. 12.

⁹ Sanda Radian, *Portrete feminine în romanul românesc interbelic*, București, Edit. Minerva, 1986, p. 9.

¹⁰ *Ibidem*, p. 28.

¹¹ *Ibidem*, p. 14.

scriitor echilibrat; maestru al detaliului, el realizează portrete complexe, ce redau trăsăturile esențiale ale femeii ce trebuie receptate în intimitatea mediului în care acestea evoluează. Ca tip de scriitură, prozatorul din Șiria optează pentru un realism moderat: reproduce îndeaproape și obiectiv realitatea, dar se sustrage detașării perfecte de aceasta, devenind adesea moralizator. La rândul său, realistul Liviu Rebreanu se înscrie pe direcția trasată de predecesorii săi, dar marchează începutul unei alte perspective asupra lumii satului. Pe tot parcursul operei sale, prozatorul păstrează o atitudine categoric distantă, impersonală; asemenea chirurgului din sala de operație, el rămâne un observator rece și (ireproșabil de) obiectiv al spațiului rural și al evenimentelor din interiorul acestuia. Și Ion Agârbiceanu continuă tradiția începută de Slavici, dar realismul pentru care optează este unul pătruns de sensibilitate, marcat afectiv; dintre toți prozatorii ardeleni, Agârbiceanu se situează (voluntar) cel mai aproape de obiectul descris, de evenimentele prezentate (la polul opus de Rebreanu); el însuși un om profund empatic, rămâne, prin felul în care simte, vede și exprimă, iremediabil legat de o lume arhaică, impregnată de spirit religios, condusă de valori tradiționale. Dintre toți trei, la Agârbiceanu paleta personajelor feminine este de departe cea mai bogată și cea mai nuanțată, începând cu fetița proscrisă care nu are încă vârsta pentru a merge la școală (Veverița) și sfârșind cu baba (Mâia), femeia bătrână și inutilă, care își duce zilele în așteptarea morții; toate acestea constituie marca ardelenismului său literar.